Gheorghe CHIVU

UN FALS DICŢIONAR BILINGV

La mijlocul verii acestui an, a apărut la Chişinău, într-o serie intitulată „Biblioteca PRO MOLDOVA", un volum pe care autorul, Vasile Stati, îl consideră o demonstraţie ştiinţifică a existenţei „limbii moldoveneşti", ca realitate distinctă „în ansamblul idiomurilor latino-romanice est-europene, alături de *vlahă*[1] şi *românească*" (p. 9).

* * *

Potrivit autoprezentării tipărite pe coperta a patra a cărţii, Vasile Stati, fost „colaborator ştiinţific" în cadrul sectorului de dialectologie al Institutului de Lingvistică din Chişinău, este doctor în filologie şi autor al unei monografii despre împrumuturile slave din graiurile moldoveneşti. După 1990, şi-a consacrat întreaga activitate elucidării problemelor „de etnolingvistică moldovenească", titlul de doctor habilitat în ştiinţe istorice (!) obţinîndu-l la Moscova, în 1992, cu o teză avînd acest subiect. *Istoria Moldovei,* tipărită în 2002 „în limbile moldovenească şi rusă"[2], şi recentul *Dicţionar moldovenesc-românesc* sînt deci „încununarea unor preocupări ştiinţifice (...) de-a lungul cîtorva decenii".

Ultima carte semnată de Vasile Stati pare a fi, în acest context, nu rodul unei înjghebări de circumstanţă[3], ci o lucrare îndelung pregătită, o autentică realizare ştiinţifică menită să schimbe opinia romaniştilor asupra descendentelor est-europene ale limbii latine. Fapt demn de reţinut, prezentul volum arată că ceea ce n-au putut întocmi lexicografii profesionişti din stînga Prutului (în întreaga perioadă sovietică, printr-o susţinută activitate ei au alcătuit foarte bune dicţionare explicative[4], dialectale[5] şi etimologice[6] ale limbii numite încă oficial „moldovenească") a realizat acum Vasile Stati.

Potrivit titlului imprimat pe copertă, în 2003 a fost deci redactat şi tipărit primul *Dicţionar* bilingv *moldovenesc-românesc*[7]. În *Expunerea de motive* (p. 5-14) autorul punctează astfel principalele argumente ale demonstraţiei pe care s-a simţit dator să o facă prin această surprinzătoare lucrare lexicografică (*Quod erat demonstrandum. Ceea ce era de dovedit* încheie explicaţiile sale introductive):

1. Termenii *moldovan* şi *moldovenească,* nume de neam şi de limbă, au fost utilizaţi încă din epoca în care a fost creată *Mioriţa* („la hotarul dintre veacurile XIII şi XIV", p. 5).

2. Menţionarea *limbii moldoveneşti* în Regulamentul Organic al Moldovei (1831) şi, recent, în „Clasificarea zecimală universală a idiomurilor" (reprodusă pe p. 182, în versiune rusească şi românească), precum şi recunoaşterea de către specialişti a existenţei unui specific lingvistic moldovenesc confirmă „rădăcinile multiseculare ale limbii moldoveneşti" (p. 6).

3. Întrucît „masivul lingvistic moldovenesc cuprinde spaţiul din stînga Nistrului pînă la Cluj, în inima Ardealului" (constatare a lui Vasile Stati bazată pe reinterpretarea unei hărţi preluate, cu o modificare asupra căreia vom reveni, dintr-o carte a lui Haralamb Mihăescu[8]), afirmaţiile privitoare la caracterul dialectal al unor elemente specifice vocabularului moldovenesc sînt „închipuiri personale „regionaliste" ale unor autori români" (p. 8).

4. Contribuţia marilor scriitori originari din Moldova la dezvoltarea limbii şi literaturii române moderne demonstrează, alături de unele opinii (scoase din context) ale unor savanţi români, că „limba moldovenească" nu este o variantă a românei moderne, ci chiar „mama limbii româneşti" (p. 12), cum „plastic şi ingenios" exprimă ideea o poezie (autografă?) retipărită, ni se spune (pe p. 14), dintr-un ziar ce apare la Chişinău.

Realizat în primul rînd pe baza materialului extras printr-o nouă lectură a dicţionarelor reprezentative ale românei literare (de la *Dicţionarul*

BDD-A20910 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:17 UTC)

Academiei pînă la ultima ediţie a *Dicţionarului explicativ*), dar, pentru o mai adecvată interpretare a faptelor, şi prin parcurgerea unor dicţionare dialectale şi a glosarelor ce însoţesc ediţiile marilor scriitori moldoveni, *Dicţionarul moldovenesc-românesc* este gîndit deci ca o lucrare-argument. Prin el sînt confirmate, potrivit lui Vasile Stati, atît „adevărul etno-istoric" al existenţei unui neam şi a unei limbi romanice distincte în Moldova (p. 5), cît şi „integritatea lingvistică a acestui spaţiu istoric moldovenesc" (p. 7). Ea este „un răspuns limpede şi principial <dat> gurilor mincinoase", care, cerînd „dezicerea, renunţarea de (sic !) limba moldovenească", urmăresc (în opinia aceluiaşi autor) „acceptarea statalităţii româneşti" (p. 6).

Idei deloc noi, îndelung şi argumentat comentate după 1990, plasate în introducerea unei cărţi dorite a fi o noutate ştiinţifică absolută.

* * *

Corespund însă conţinutul şi modalitatea de realizare a *Dicţionarului moldovenesc-românesc* titlului înscris pe copertă şi obiectivelor anterior prezentate?[9] Şi sînt într-adevăr cele „circa 19.000" de cuvinte şi forme inventariate „dovezi de netăgăduit ale individualităţii şi dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească" (p. 12)?

Răspunsul este categoric negativ. Nu ne aflăm, în realitate, în faţa unui dicţionar bilingv, în care unui termen „moldovenesc" să-i fie alăturat un corespondent „românesc". O asemenea lucrare lexicografică ar fi trebuit să cuprindă, într-un spaţiu restrîns precum cel al cărţii apărute în 2003, lexicul de bază al celor două „limbi", iar nu elemente de multe ori periferice şi extrem de numeroase rostiri dialectale. Iar prefaţa ei s-ar fi cuvenit să fie redactată în limba din care se... traduce (adică utilizînd cuvintele-titlu inventariate).Totodată autorul unui dicţionar realmente bilingv n-ar fi folosit, pentru echivalare în limba în care se face... traducerea, definiţii (compatibile cu un dicţionar monolingv) şi nici cuvinte inexistente în cadrul acesteia. Or, în glosarea cuvintelor (sau formelor)-titlu apar adesea explicaţii de tip enciclopedic sau sînt utilizaţi termeni inexistenţi în limba română, precum *dopros, iagod, istină, podpiscă* sau *tovărî.*

Dicţionarul moldovenesc-românesc semnat de Vasile Stati poate fi considerat în schimb, cu mare indulgenţă, un mic dicţionar explicativ de regionalisme moldoveneşti[10], adică de cuvinte care, fără a avea circulaţie generală în Moldova (şi ea neunitară din punct de vedere dialectal), sînt sinonime sau variante ale unor termeni de uz comun.

Cu mare indulgenţă, în primul rînd, pentru că autorul consideră a fi specific moldoveneşti foarte mulţi termeni ce au o utilizare general românească[11], precum şi cuvinte, forme sau sensuri atestate şi în alte variante teritoriale ale limbii române (*ai, anină, aplecătoare, babiţă, bănui, cătană, curechi, făgădău, feredeu, ghindură, mahala, năboi, obrinti, păretar, rîmnic, samă, taşcă, ţurcă, urdina, vîrtute, zbînţui*). Lui Vasile Stati îi par de asemenea individualizatoare pentru „limba moldovenească" mai multe invenţii de autor (*furlua*) sau utilizări cu intenţie artistică ale cîtorva onomatopee (*mihoho,* prezent chiar în două articole succesive, sau *oacaca*), unele calcuri de uz exclusiv literar (precum *voi* cu sensul *Dumneavoastră*), cîţiva termeni (slavoni) extraşi din documente aparţinînd secolului al XV-lea (*diac, gospodar,* pătrunşi ulterior în limba română, dar şi *Moldovania,* atestat într-un citat românesc din... 1477) şi chiar sintagme străine (ruseşti) care n-au fost nicicînd lexeme specifice vocabularului uzual moldovenesc (*paşolvon*).

Cu aceeaşi mare indulgenţă trebuie apreciat nivelul ştiinţific al lucrării apărute în 2003, întrucît (surprinzător pentru un doctor în filologie) autorul *Dicţionarului moldovenesc-românesc* nu face distincţie între forma de bază a unui cuvînt (singura care poate constitui, într-un dicţionar autentic, titlu de articol) şi o formă gramaticală sau o variantă (fonetică sau morfologică) a acestuia. Pentru Vasile Stati orice sens (definirea însăşi a unei semnificaţii contextuale i-a ridicat nu de

BDD-A20910 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:17 UTC)

puţine ori mari dificultăţi de redactare şi chiar de utilizare a normei literare) a devenit apoi criteriu (sau motiv?) de rupere a unui cuvînt (nu totdeauna plurisemantic) în mai multe unităţi lexicale (devenite astfel sinonime?).

Iată cîteva exemple ilustrative pentru aceste surprinzătoare constatări, extrase din liste prea lungi pentru a fi integral publicate:

a. articole succesive avînd aceeaşi formă-titlu[12]: *aburca* (5), *bătălău* (7), *căpăţînă* (7), *descăleca* (3), *ei* (3), *floare* (7), *găleată* (9), *harman* (8), *igliţă* (7), *împlini* (6), *leasă* (7), *maşincă* (8), *ocol* (9), *pană* (8), *rîpă* (12), *stan* (9), *şaică* (6), *tablă* (7), *ţăp* (5), *ureche* (10), *val* (7), *zburătăci* (3);

b. forme gramaticale ale aceluiaşi cuvînt devenite articole diferite: *alunea* şi *alunele, apă* şi *apele* (sic!), *beldie* şi *beldii*, *cablucă* şi *cabluşi*, *mîni, mînule* şi *mînuri, moldovan, moldovani* şi *moldoveni, moldovenesc, moldovenească* şi *moldoveneşti*;

c. forma literară şi o variantă fonetică a aceluiaşi cuvînt tratate în articole diferite: *babiţă* şi *baghiţă, balama* şi *bailama, ciubăr* şi *ţîbăr, despicătură* şi *deşchicătură, dezghioca, dezghiocătoare* şi *dijghioca, dijghiocătoare, jitnicer* şi *jicnicer, pezevenghi* şi *bezevenghi, piroşcă* şi *piroaşcă, piroaşte, piroji, tinichea* şi *tenechea;*

d. variante fonetice (uneori) dialectale ale unor cuvinte cu circulaţie generală considerate forme-titlu: *acarcum, agut, dulachel, magari, perină, sărămură, triera, ţaran, zaor;*

e. forme-titlu diferite de formele sau chiar de cuvintele cuprinse în citatul ilustrativ: *acolo* ilustrat prin *colo, moldovofob* prin *moldofob, muri* prin *nuri* sau *adînc* prin *ales, agoniseală* prin *pomost, hîrtie* prin *otnoşenie, mahnă* prin *dovadă, zurgălău* prin *zvoniţ,* respectiv prin *zvonişor;*

f. sensuri formulate greşit sau inadecvat citatului ilustrativ: *adeveri* „a se încredinţa reciproc, a se angaja”, *hăihăi* „urătură, hăitură”, *mioarce* „broaşte”, *năsipos* „zemos”, *obrinteală* „îmbolnăvire (de răceală)”, *prisăcari* „om scund”;

g. încadrări morfologice greşite: *mihoho* şi *oacaca,* interjecţii cu glose de substantiv; *sa,* rostire moldovenească a reflexivului *se,* considerată prepoziţie; *şterge-o,* sintagmă ilustrată printr-un citat în care apare ... *paşol,* dat şi ca echivalent lexical, considerată formă substantivală de vocativ;

h. forme neliterare[13] folosite în explicarea sau în echivalarea printr-un sinonim a cuvintelor-titlu: *arbuz* (s.v. *arbuzoaică*), *căpac* (s.v. *acoperi*), *cucoş* (s.v. *puchinbar*), *direasă* (s.v. *diresală*), *mintios* (s.v. *ajuns*), *pept* (s.v. *apleca*), *sară* (s.v. *dineasarî*).

În sfîrşit, distincţia dintre cuvintele posibil de introdus într-un dicţionar (declarat prin titlu) bilingv şi antroponime, respectiv toponime nu i-a părut nici ea necesară lui Vasile Stati, deşi numele proprii de persoane sau de locuri nu au de ce să fie... traduse. Cu toate acestea, în volum apar, cu explicaţii de tip enciclopedic uneori depăşite de timp[14], nume de localităţi şi de provincii (*Curechiu, Duruitoarea, Făgădău, Mocani, Rusalim* sau *Moldovania,* citat anterior) şi chiar nume de persoane. Grupate într-un articol sintetic intitulat *moldovoantroponime* (primul nume propriu citat în articol este „*Moldova György,* scriitor ungur”), acestea din urmă se alătură unor la fel de numeroase *moldovonime* (grupate şi ele într-un articol în care este inclus, spre exemplu, *Moldovanca,* nume a două localităţi, una aflată în Krasnodar, cealaltă în Extremul Orient rusesc).

Cadrul strict lingvistic al unui dicţionar impus cititorilor prin titlu ca bilingv este astfel încă o dată depăşit, dar explicaţia trebuie căutată, ca şi în cazul altor „inovaţii” lexicografice pe care le-am ilustrat, în primul rînd în dorinţa autorului de a mări artificial şi exagerat numărul articolelor şi deci al paginilor lucrării.

Multe dintre constatările semnalate dovedesc însă şi absenţa unei minime coordonări de specialitate, constatare surprinzătoare dacă citim *Cuvîntul înainte* publicat în deschiderea cărţii. „Colegiul redacţional”, căruia îi este datorată doar această pagină din volum[15], face însă referinţă la o altă lucrare decît cea difuzată sub

BDD-A20910 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:17 UTC)

numele lui Vasile Stati. Titlul ei este, după cum dovedeşte (pe p. 2) însăşi „Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii", *Dicţionar moldovenesc explicativ.* Iar autorii acestuia, lexicografi profesionişti, îşi propun să evidenţieze nu existenţa, la nordul Dunării, a două limbi romanice distincte, ci „înrîurirea binefăcătoare asupra vorbirii moldoveneşti" exercitată în ultimul deceniu de limba literară românească (p. 3).

Dincolo de contradicţia dintre titlu şi conţinut şi de neconcordanţa dintre scopul urmărit şi maniera de realizare, *Dicţionarul moldovenesc-românesc* se remarcă deci şi prin tipărire în urma unei substituiri de titlu într-un plan editorial aprobat.

Nu este însă singura substituţie operată tacit în sau prin volumul publicat în 2003. Menţionam anterior, referindu-ne la harta preluată (pentru imprimare pe copertele I şi a II-a, respectiv pe p. 183) din lucrarea lui H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe,* că Vasile Stati a procedat la o reinterpretare a textului-sursă. În forma apărută, cu greşeli de tipar[16], în *Dicţionarul moldovenesc-românesc,* s-a operat fără nici o semnalare o modificare inacceptabilă în ştiinţa autentică: *parlers type moldave* din textul-sursă a devenit *limbă moldovenească.* Iar cu concursul complice al designerului cărţii, zonele haşurate (devenite nuanţe de gri) care marcau părţile din spaţiul lingvistic românesc în care se vorbesc tipuri distincte de graiuri (deci nu limbi diferite)[17] au dispărut şi ele în reproducerea în culori de pe coperta I.

Această ultimă hartă, impusă privirii încă de la primul contact cu cartea, oferă însă chiar şi cititorului nespecialist, tentat să accepte, fără nici un argument, ideea că orice afirmaţie tipărită trebuie să conţină fie şi parţial un adevăr, o surprinzătoare demonstraţie prin reducere la absurd: cum întreg teritoriul nord-dunărean, de la graniţa vestică a României pînă la Nistru şi din nordul Bucovinei pînă la gurile Dunării, în sudul Basarabiei, este marcat cu o singură culoare, înseamnă că „limba moldovenească", înscrisă ca unic idiom vorbit în acest spaţiu, nu este decît un alt nume al limbii române. Iar un dicţionar bilingv românesc-românesc este o absurditate ştiinţifică.

* * *

Departe de a oferi „dovezi de netăgăduit ale individualităţii şi dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească" (p. 12), ultima carte semnată de Vasile Stati, un pseudo-dicţionar bilingv, se dovedeşte astfel a fi doar o nouă publicaţie cu caracter propagandistic, destinată nu lecturii atente, ci impresionării prin simplă existenţă în vitrina unei librării sau prin menţionare în comentariul partizan şi tendenţios din vreun cotidian de mare tiraj[18].

NOTE

[1] Vasile Stati identifică în *Dicţionar* prin *vlahă* „limba est-romanică a populaţiei (...) din nord-vestul Bulgariei" (p. 335 s.v.).

[2] După unele opinii, Vasile Stati este şi autorul lucrării intitulate *Moldovenii în istorie,* semnată cu pseudonimul Petre P. Moldovan, lucrare apărută „în redacţia şi pe contul (sic!) autorului", la Chişinău, în 1994.

[3] Publicarea *Dicţionarului moldovenesc-românesc* la Tipografia Centrală din Chişinău (fără menţionarea editurii) exact în ajunul întîlnirii oficiale dintre preşedinţii României şi Republicii Moldova, pentru a discuta, între altele, şi problema tratatului de bază dintre cele două state româneşti, pare a fi o simplă coincidenţă.

[4] *Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti,* I-II, Chişinău, 1977-1985.

[5] *Dicţionar dialectal (cuvinte, sensuri, forme),* I-V, Chişinău, 1985-1986.

[6] N. Raevschi, M. Gabinschi, *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti,* Chişinău, 1978.

[7] Un precedent dicţionar omonim, a cărui apariţie fusese anunţată (potrivit afirmaţiilor făcute pe p. 6 a cărţii) în 1917, nu a văzut, se pare, lumina tiparului, realizarea lui fiind, din acest motiv, pur ipotetică. Vasile Stati menţionează însă (pe p. 12) între izvoarele recentei sale lucrări un *Dicţionar moldovenesc-românesc* apărut în 1938 (p. 12).

[8] A se vedea această hartă, în afara copertei I, pe coperta a II-a şi pe p. 183.

BDD-A20910 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:17 UTC)

[9] Nu am selectat din *Expunerea de motive* pasajele şi ideile formulate agresiv, uneori chiar injurios la adresa limbii române şi a poporului român, respectiv a unor reprezentanţi ai acestora, întrucît ele nu sînt compatibile cu o lucrare şi cu o dezbatere ce se doresc a fi ştiinţifice.

[10] Lui i se opune, ca volum şi ca nivel de realizare ştiinţifică, lucrarea în cinci volume apărută, sub coordonarea lui R. Udler, în anii 1985-1986.

[11] Iată astfel de cuvinte, general utilizate în spaţiul românesc în forma şi cu sensul menţionate în *Dicţionar,* incluse numai sub litera *A: acolo, adăpost, adevărat, adeverinţă, adînc, afacere, afară, afiş, agriş, agrişă, alarmă, aluat, alunar, amărît, amesteca, amestecat, amestecătură, andrea, anunţ, apă, apărătoare, apreciator, apuca, apucat, arcan, areal, arie, arma, armă, asta, asupra, aşchiere, aşijderea, aşternut, aţă, aţos, augural, autodubă.*

[12] Notăm între paranteze doar numărul formelor-titlu identice, lăsînd deoparte atestarea cuvintelor citate în compuse sau în sintagme reproduse şi ele ca intrări separate. *Floare,* spre exemplu, are, în afara celor 7 articole menţionate mai jos, alte 22 de prezenţe în „compuse" ce formează articole distincte.

[13] Ne raportăm, cînd facem această apreciere, la formele recomandate de lucrările normative uzuale în Republica Moldova.

[14] În fişele puse la contribuţie în volum apar şi date ce trimit la vechi împărţiri administrative (spre exemplu, *raion* şi *regiune* coexistă, pentru localităţile din România, cu *judeţ*).

[15] Dovadă a redactării lor de către autori diferiţi, între *Cuvîntul înainte* şi *Expunerea de motive* există deosebiri frapante de stil, de atitudine şi de concepţie ştiinţifică.

[16] Din grabă, desigur, în legenda hărţii a apărut, pe coperta a doua şi pe p. 183, *parlers type volague,* în loc de *valaque,* şi *parlers type moldove,* în loc de *moldave.*

[17] A se vedea, pentru aceste zone, hărţile imprimate pe coperta a doua şi pe p. 183 şi a se confrunta cu indicaţiile existente în legendă.

[18] Vezi, spre exemplu, intervenţia intitulată *Limba noastră e comună. Soarta unei idei. Încercare scientologică,* publicată sub numele Ananii Grosul în „Moldova suverană", nr. 149, din 26 august 2003, p. 3. Autorul acestui articol, doctor în sociologie, utilizează argumente lingvistice, un tip de demonstraţie şi un stil surprinzător de apropiate (iar uneori chiar identice) cu cele ale lui Vasile Stati, adică discutînd o idee, iar nu o lucrare propriu-zisă.

Vînturi basarabene

BDD-A20910 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:17 UTC)